

Ana Jenko Štěrba-Böhm (1885–1936), prva Slovenka z doktoratom iz kemije

Iztok Petrič,¹ Jakub Jareš² in Aleš Igljč^{3,*}

¹ Nadškofija Ljubljana, Ljubljana, Slovenija

² Arhiv Karlove univerze, Karlova univerza v Pragi, Praga, Češka Republika

³ Fakulteta za elektrotehniko in Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, Slovenija

* Corresponding author: E-mail: ales.iglic@fe.uni-lj.si,
Telephone: 01 4768 825

Povzetek

V članku opišemo družinsko ozadje, življensko usodo ter podamo argumente v prid trditvi, da je bila dr. Ana Jenko, poročena Štěrba-Böhm, prva Slovenka, ki je doktorirala z doktorskim delom s področja kemije z opravljenim glavnim doktorskim rigorozom iz kemije in fizike.

Ključne besede: zgodovina kemijskih in fizikalnih ved, prve Slovenke z doktoratom znanosti

1. Uvod

Glede prvih doktorandk s slovenskim materinim jezikom v literaturi zasledimo, da je Marija Sušnik s Koroške leta 1905 kot prva Slovenka doktorirala na dunajski univerzi¹. Vendar A. Cindrič² navaja Marijo Sušnik s Koroškega, vpisano v študijskem letu 1905/06, le kot prvo študentko na dunajski univerzi, ki je kot materin jezik navedla slovenščino. Od vpisanih študentk s Kranjske pa na osnovi arhivov dunajske univerze A. Cindrič² ugotavlja, da so kot prve štiri študentke s Kranjske na dunajski univerzi doktorirale Flora Ogorek, ki je vpisala študij medicine na dunajski univerzi v študijskem letu 1901/02, kot materni jezik pa je navedla poljščino. Dalje pa še Ludmilla Benesch (1913/14), Milena Perušek (1914/15) in Elizabeta Franke (1918/19), ki so vse doktorirale na filozofski fakulteti dunajske univerze².

Slovenska botaničarka dr. Angela Piskernik, ki je doktorirala na Dunaju na dunajski univerzi leta 1914, je menila³, da je bila ona sama prva Slovenka z doktorskim naslovom na področju naravoslovja. Tako je med drugim izjavila⁴, da »zanesljivo vem, da sem bila prva Slovenka s tem (op. doktorskim) naslovom na področju naravoslovja; slišala pa sem, da je imela akademski naslov zdravnice ... dr. Jenkova, ki je promovirala menda v Rusiji«. Kot bomo pokazali v tem članku, je dr. Ana Jenko doktorirala v Pragi s spodročja naravoslovja (kemije) že leta 1911, torej 3 leta pred Angelo Piskernik. Dr. Jenkova, ki jo omenja Angela Piskernik, pa je sestra Ane Jenko, ki je predmet te razprave, to je Eleonora Jenko-Groyer (1879–1959), prva

Slika 1: Ana Jenko Štěrba-Böhm (1885–1936), prva slovenka z doktorskim delom s področja kemije, na fotografiji iz leta 1919 (iz Narodnega arhiva Češke republike).

slovenska zdravnica, ki je pridobila naslov doktorja medicine leta 1907 v Sankt Peterburgu⁵. V tem sestavku bomo na kratko prikazali družinsko ozadje, življenjsko usodo ter argumente v prid trditvi, da je bila Ana Jenko (Štěrba-Böhm) prva Slovenka, ki je doktorirala z doktorskim delom s področja kemije in opravila glavni doktorski rigoroz iz kemije in fizike. Ana Jenko je tudi prva Slovenka z doktoratom znanosti (Ph.D.) katere izmed slovanskih univerz.

2. Družinsko ozadje

Ana Jenko je bila rojena 9. junija 1885 v Ljubljani materi Tereziji (Terezini) Jenko, roj. Lenče, in očetu zdravniku Ludviku (Ljudevitu) Jenku. V Ljubljani je maturirala na I. gimnaziji kot privatistka, saj se takrat dekleta niso mogla redno vpisati na gimnazijo, ki so omogočale direkten vpis na univerzo. Še tudi kasneje, ko je bil v Ljubljani leta 1907 ustanovljen prvi šestrazredni dekliški licej, le-ta ni bil enakovreden gimnaziji¹.

Slika 2: Andrej Lenče (1791–1865), praded Ane Jenko Štěrba-Böhm in ded Terezije Jenko^{6,7}. Bidermajerski portret Mihaela Stroja (1803–1871) iz leta 1862. Slika (olje) se nahaja v zbirki Narodne galerije v Ljubljani in je donacija njegovega prapravnika, zdravnika in univerzitetnega profesorja dr. Uroša Roessmana, ki je živel v ZDA.

Zdi se, da je bila življenjska pot Ane Jenko, pa tudi njene sestre Eleonore Jenko-Groyer, v veliki meri začrtana s strani njune matere Terezije^{6,7}, izobražene in družbe-

no aktivne žene, ki se je rodila v Lenčetovi družini (slika 2) pri Gospodcu na Lavrici. Terezija je bila vedoželjna oseba, ki je aktivno govorila nemško in rusko, pogovorno pa je obvlada mnoge druge balkanske jezike^{6,7}.

Terezija Marija Lenče Jenko (1858–1938) se je izobraževala pri ljubljanskih uršulinkah in na Bavarskem, kot je bilo v navadi v Lenčetovi družini. V Moskvi pa se je učila ruskega jezika^{6,7}. Skupaj z možem zdravnikom dr. Ljudevitom Jenkom se je zavzemala za panslavizem – slovansko vzajemnost. Ustanavljala sta ruske krožke, potovala po Balkanu in seznanjala Slovence s kulturo drugih slovanskih narodov. Gostila sta priznane ruske znanstvenike, ki so se zanimali za slovensko kulturo. Terezija je skrbela za ruske emigrante, ustanovila Rusko matico v Ljubljani, predsedovala Ruskemu rdečemu križu in bila velika humanitarna delavka^{6,7}. Za karitativno delo je bila kar dvakrat odlikovana s strani jugoslovanskega kralja. Potovala je po Balkanu in nato preko objav v časopisih in predavanj Slovincem širila obzorje o kulturi ostalih slovanskih narodov^{6,7}. Bila je zaslužna za prve stike med Slovenci in Makedonci, o čemer je makedonski zgodovinar Andonov napisal zajetno monografijo⁸. Njeni zapiski s potovanja po Črni Gori so eden izmed virov, ki jih Črnogorci uporabljajo pri raziskovanju svoje nacionalne zgodovine.

Terezija Lenče Jenko je skupaj z možem Ljudevitom (Ludvikom) Jenkom poskrbela za dobro izobrazbo svojih otrok: Eleonora je postala prva slovenska zdravnica, Ana pa prva Slovenka z doktorskim delom s področja kemije in glavnim doktorskim rigorozom iz kemije in fizike, sin Ludvik je postal zdravnik, sin Miljutin pa inženir montanistike. Vsi razen Eleonore, so se poklicno uveljavljali izven Slovenije, Miljutin na Dunaju in na Češkem, Ludvik (Ljudevit) pa v Dalmaciji in v Srbiji⁷.

3. Izobraževanje in življenjska pot na Češkem

Ana Jenko se je po zaključeni maturi leta 1906 vpisala na Filozofsko fakulteto Češke Karl-Ferdinandove univerze v Pragi, kjer je študirala kemijo in fiziko. Kot je razvidno iz dokumentacije v arhivu Karlove univerze v Pragi, je Ana Jenko v semestrih 1908/1909 in 1910/1911 med drugim vpisala in poslušala predavanja iz predmetov Mineralogija, Specialna mineralogija, O periodnem sistemu Mendelejeva, Specialna anorganska kemija, Koloidna kemija, Uvod v diferencialni in integralni račun ter analitična geometrija prostora, Organska kemija, Elektrokemija, Analitska kemija in Stehiometrija.

Nekatera predavanja, kot je Razvoj teorije atomov, je Ana (Anica) Jenko poslušala pri svojem bodočem sooprogu Janu S. Štěrba-Böhm (slika 3), s katerim se je poročila 4. decembra leta 1912. Letni semester v letu 1911 je verjetno porabila za pisanje doktorskega dela. Doktorsko delo s področja kemije je zagovarjala na Filozofski fakulteti Češke Karl-Ferdinandove univerze v Pragi 22. julija

Slika 3: Jan Stanislav Štěrba-Böhm kot dekan Fakultete za naravoslovje Češke Karlove univerze v Pragi v letih 1928–1929. Bil je tudi mentor Nobelovemu nagrajencu Jaroslavu Heyrovskému (iz arhiva Karlove univerze v Pragi).

leta 1911. Naslov njene doktorske teze je bil *Studie o stanovení a dělení kyselin: jantarové, jablečné a vinné* (sliki 4 in 5).

Naj ob tem na kratko razložimo še ozadje imena Češka Karl-Ferdinandova univerza. Univerzo v Pragi je leta 1348 ustanovil češki kralj Karel I. Luksemburški, kot cesar Karel IV. Od leta 1654 se je univerza imenovala Karl-Ferdinandova univerza. Leta 1882 se je Univerza v Pragi razdelila v dva enakovredna dela, nemško in češko Karl-Ferdinandovo univerzo. Češki del univerze je kasneje

opustil habsburški del imena po cesarju Ferdinandu III. in se preimenoval v Karlovo univerzo, oziroma Češko Karlovo univerzo. Po drugi svetovni vojni so bili prostori nemškega dela univerze priključeni češki Karlovi univerzi.

Kot omenjeno se je Ana Jenko konec leta 1912 v Ljubljani poročila z Janom Stanislavom Štěrba-Böhmom, takratnim docentom in kasnejšim rednim profesorjem na Karlovi univerzi v Pragi, kot omenja tudi dnevnik Slovenec na dan njune poroke 4. decembra 1912. Jan Stanislav Štěrba-Böhm je doktoriral (Ph.D.) leta 1903 z naslovom doktorske teze *Příspěvek ke studiu sloučenin ceria* na filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi (slika 4). Ana Jenko in Jan Štěrba-Böhm sta imela sina Jana Petra Štěrba-Böhma (1914–1942), ki se je rodil 14. avgusta v Celovcu na avstrijskem Koroškem in je prav tako kot mama Ana znanstveno sodeloval z očetom in leta 1937 tudi doktoriral (RNDr = Doctor rerum naturalium) z naslovom doktorskega dela *O uhlíčitanech skandia* (slika 5).

Jan Stanislav Štěrba-Böhm se je rodil leta 1874 v kraju Sezemice (okraj Pardubice) na Češkem očetu Leopoldu Štěrbi (1832–1879), meščanu v Sezemicah in c. k. nadporočniku ter komandantu vojne bolnice v Pardubicah ter materi Frančiški Mariji Remešovi (1845–1875), hčerki učitelja v Pardubicah^{10,11}. Pri približno dveh letih mu je umrla mama, pri petih letih pa oče. Za Jana Štěrbo je potem skrbela očetova druga žena Ana Böhm, hčerka meščana Frančiška Böhma iz Pardubic, s katero se je njegov oče oženil leta 1876. Po smrti očeta Leopolda Štěrbe se je Leopoldova druga žena še enkrat poročila, vendar je tudi njen drugi mož že leta 1883 umrl. Po smrti drugega moža se je Ana Böhm skupaj z Janom Stanislavom Štěrbo preselila k sestri v Prago (Vinohrady, ulica Lublanska). Leta 1912 je bil Jan S. Štěrba-Böhm uradno adoptiran s strani Ane Böhm in je takrat k svojemu priimku pripojil še materin deklinški priimek Böhm. Po poroki leta 1912 je tudi Ana Jenko privzela novi možev priimek¹² in se je od poroke naprej pisala Anna Štěrba-Böhm.

V letih 1885–1889 je Jan S. Štěrba-Böhm obiskoval nižjo gimnazijo v Žitni ulici v Pragi. Po končanem četrtem razredu nižje gimnazije je v letih 1889 do 1892 nastopil triletno prakso/vajeništvo v lekarni PhMr. Zdenka

300	Jan Stanislav ŠTĚRBA 9. 11. 1874 Sezemice	Příspěvek ke studiu sloučenin ceria Brauner - Rayman	1903
634	Anna JENKOVÁ 9. 6. 1885 Lublaň	Studie o stanovení a dělení kyselin: jantarové, jablečné a vinné Brauner - Plzák	1911
947	Jan Petr ŠTĚRBA-BÖHM 14. 8. 1914 Klagenfurt (Rakousko)	O uhlíčitanech skandia Křepelka - Tomíček	1937

Slika 4: Leta doktoriranja in zaporedne številke doktorskih del članov družine Štěrba-Böhm-Jenko iz knjige *Disertace praženské university*⁹ iz leta 1965, ki jo je izdala Karlova univerza v Pragi (iz arhiva Češke narodne knjižnice v Pragi).

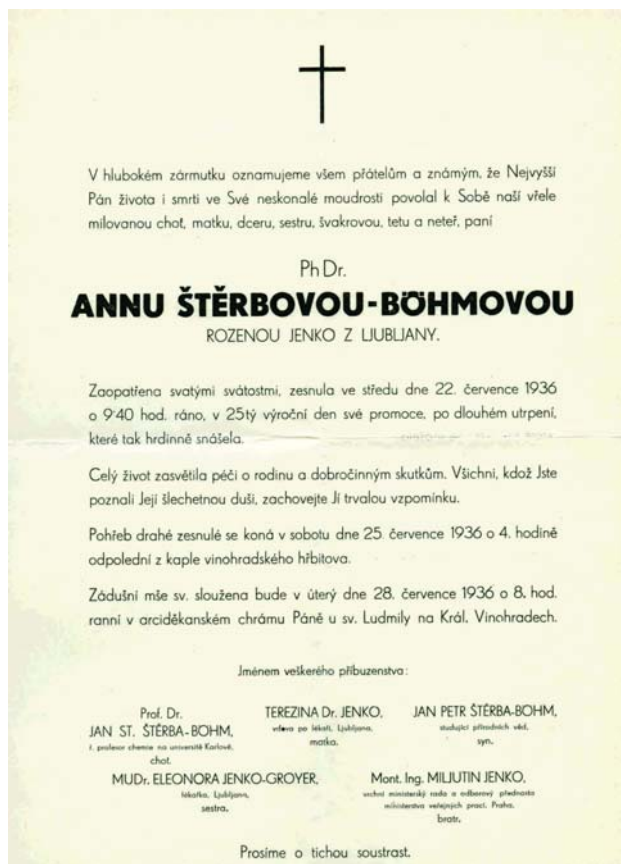
1169				
Nomen, patria	Natus die, anni	Religionis	Nomen, patria et status parentum	Studia peracta et tentamina
Ana Jenko Lublani	9 II 1885 kat		MUDr. Ludvik, Terezina lekar	Gymnasium I. Lublani. Universitas Praga Rigorosa: hlavní 10/11 1911 vedlejší 21/11 1911 / 1
phil	22. prosince 1911		Prof. Dr. Vrba	Examinatio: Sileni' papelin jantovani, jalkeni a rimi Hlavní rigora: Chemie - fyziky - vedlejší " " " filosofie

Slika 5: Uradni zapis o doktoratu dr. Ane Jenko z dne 22. julija 1911 iz arhiva Karlove univerze v Pragi. V zapisu sta omenjena tudi njena starša zdravnik MUDr. Ludvik Jenko in Terezina Jenko, roj. Lenče (iz arhiva Karlove univerze v Pragi). Dne 10. julija 1911 je Anica Jenko opravila glavni rigoroz s področja kemije in fizike, dne 21. julija 1911 pa stranski rigoroz s področja čiste filozofije.

Šimačke. V letih 1892 do 1894 je študiral farmacijo na Karlovi univerzi v Pragi in je bil 26. julija 1894 promoviran za magistra farmacije (PhMr.). Potem je kot enoletni prostovoljec prebil eno leto v lekarni vojaške bolnišnice v Dubrovniku. Enoletni prostovoljec je bil v stari Avstriji vojaški obveznik, ki mu je bil zaradi izobrazbe dovoljen enoletni vojaški rok. Potem pa je naslednja tri leta v lekarnah v Beogradu, Firencah in na Dunaju^{10,11} in potoval po deželah Bližnjega vzhoda, to je Izraelu in Egiptu. Od zimskega semestra 1898/1899 do letnega semestra 1900 je kot izredni študent študiral kemijo na filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi, hkrati pa opravil še izpite za višjo gimnazijo in maturiral leta 1900 na Vinohradski gimnaziji v Pragi. Od zimskega semestra leta 1900 naprej pa je študiral na pariški univerzi Sorbonne in delal v laboratorijih poznejših Nobelovih nagajencev H. Moissana, P. Curieja in M. Curie-Sklodowske. S prvim je opravil nekaj originalnih raziskav. Izsledke iz pariške obdobja je po vrnitvi v Prago strnil v doktorsko disertacijo in bil jeseni leta 1903 na filozofski fakulteti Karlove univerze promoviran za doktorja filozofije (Ph.D.). V letih 1903–1904 je potem študiral in delal na področju fizikalne kemije v laboratoriji

ju kasnejšega Nobelovega nagajenca W. Ostwalda in R. Luthera v Leipzigu^{10,11}. Docentura (venia docendi) mu je bila podeljena leta 1908 v okviru habilitacijskega postopka na filozofski fakulteti Karlove univerze za področje teoretične kemije. Leta 1913 je postal izredni, leta 1920 pa redni profesor kemije. V letih 1928–1929 je bil dekan naravoslovne fakultete Karlove univerze v Pragi (slika 3). Med doktorandi v njegovem laboratoriju je bil tudi poznejši Nobelov nagajenec Jaroslav Heyrovský. Umril je leta 1938 v Pragi.

Kot je razvidno iz članka, ki ga je Jan S. Štěrba-Böhm leta 1914 objavil v znanstveni reviji Zeitschrift für Electrochemie und Angewandte Physikalische Chemie¹², sta bila zakonca Jan in Ana Štěrba-Böhm tesna znanstvena sodelavca še tudi po zagovoru doktorskega dela Ane Jenko Štěrba-Böhm v letu 1911. Ana sicer po navadi tistega časa kot ženska ni navedena kot soavtorica na naslovni strani članka, ampak je navedena kot sodelavka na koncu članka, ki je skupaj avtorjem članka opravila znanstveno delo, predstavljeno v članku. Delo je bilo opravljeno na Kemijskeo-farmaceutskem inštitutu c. k. Češki univerzi v Pragi¹². Ana Jenko Štěrba-Böhm se je med drugim izpo-

Slika 6: Osmrtnica Ane Jenko Štěrba-Böhm, ki je umrla 22. julija leta 1936 in je skupaj z bratom Miljution, sinom Janom ter Madame Marie Louise de Peyret pokopana na praškem pokopališču (Vinohradský hřbitov) (iz arhiva Karlove univerze v Pragi).

polnjevala tudi v laboratoriju Nobelove nagajenke M. Curie.

Ana Jenko Štěrba-Böhm je umrla za rakom 22. julija 1936 v Pragi, dve leti preden je preminil njen soprog in njena mama Terežija Lenče Jenko. Ana Jenko je bila pokopana na praškem vinohradskem pokopališču. Komaj šest let za Ano je preminul tudi njen sin Jan Petr. Leta 1942 je tako ob tragični in prezgodnji smrti Jana Petra Štěrba-Böhma časopis Slovenec objavil naslednjo vest »Dr. Jan Sterba-Bohm iz znane in ugledne ljubljanske Jenkove rodovine je umrl v Pragi ter bil pokopan 20. tega meseca. Spoštovani Jenkovi družini izrekamo svoje sočutje.« Ob vseh prezgodnjih smrtih v družini Štěrba, katere ime verjetno izvira iz nemške besede "sterben", človek nehote pomisli na veljavo latinskega izreka »nomen est omen«.

4. Zaključek

Na osnovi v tem članku predstavljenega gradiva sklepamo, da je bila dr. Ana Jenko, poročena Štěrba-Böhm, prva Slovenka, ki je doktorirala z doktorskim de-

lom s področja kemije z opravljenim glavnim doktorskim rigorozom iz kemije in fizike. Že prej je bilo dokazano, da je bila sestra Ane Jenko, to je dr. Eleonora Jenko-Groyer prva Slovenka, ki je (leta 1907) pridobila doktorat medicine.

5. Zahvala

Avtorji se zahvaljujejo dr. Šarki Perutkovi in dr. Gregorju Gorencu za pomoč pri prevajanju tekstov iz češčine v slovenščino ter knjižničarkam Češke narodne knjižnice v Pragi za pomoč pri iskanju gradiva.

6. Literatura

- I. Gantar Godina, Žensko znanstveno delo je za človeško družbo namreč brez vsake koristi : slovenske izobrazbenke in umetnice med ožjo in širšo domovino (do 1921). *Dve domovini*, **2009**, 30, 155–174.
- A. Cindrič, Študentke s Kranjske na dunajski univerzi 1897–1918, *Zgodovinski časopis*, **2013**, 67, 60–85.
- J. Stergar, Dr. Angela Piskernik (1886–1967), koroška naravoslovka, naravovarstvenica in narodna delavka, v: *Ženske skozi zgodovino: Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (ur. A. Žižek), **2004**, 227–257.
- M. Sattler, Dr. Angela Piskernik : Znanca iz sosedne ulice, *Ljubljanski dnevnik*, **1966**, št. 239.
- Ž. Melik, Eleonora Jenko Groyer (1879–1959), prva slovenska zdravnica, v: *Pozabljena polovica, portreti žensk 19. In 20. stoletja na Slovenskem* (ur. A. Šelih, M. Antić Gaber, A. Puhar, T. Rener, R. Šuklje, M. Verginella), Založba Tuma, **2007**, 162–166.
- J. Vavtar, I. Petrič, Življenjska pot Terežije Jenko, *Glasnik* (glasilo občine Škofljica), **2013**, 22, 13.
- I. Petrič, Terežija Jenko, roj. Lenče – velika žena, predavanje dne 7. decembra 2012 v kulturni dvorani na Škofljici, tipkopis.
- H. Andonov-Poljanski, Makedonija i Slovenija, Skopje, **1978**.
- Disertace pražské university 1882–1953, Universita Karlova, Praga, **1965**.
- Melichar M. in Melichar B., Prof. Ph.D. PhMr. Jan Stanislav Štěrba-Böhm, Vědecký, pedagogický a lidský profil. *Československá farmacie*, **1984**, 33, 349–357.
- Jindřich H. Křepelka: Jan Stanislav Štěrba-Böhm, *Nákladem České akademie věd a umění*, Praga, **1939**, 1–19.
- J. Štěrba-Böhm, Ein Beitrag zur Kenntnis des Skandiums, *Zeitschrift für Electrochemie und Angewandte Physikalische Chemie*, **1914**, 20, 289–316.